

דרכי השתלבות היהודים בחברה, בכלכלה ובתרבות

א. ידע:

החל מן השליש השלישי של המאה השמונה עשרה החל תהליך אשר במסגרתו השתלבו יהודים, מקהילות יהודיות ברחבי העולם, בהדרגה יותר ויותר בחיי החברה, הכלכלה והתרבות בארצות – מדינות בהן עם חיו. בין תהליכי ומאפייני ההשתלבות בחלקי עולם השונים היו נקודות דמיון, אך גם נקודות שוני. נושא זה מתמקד בדרכי ההשתלבות של קהילות היהודיות במערב, מרכז ומזרח אירופה, והשתלבותם של היהודים בארצות הברית.

ניתן לראות את השתלבות היהודים על ציר שבין השתלבות מצומצמת בתחומי חיים ספציפיים, דרך השתלבות במגוון תחומי חיים ועד התבוללות שמשמעה נטישה בפועל של החיים היהודיים ואף של הזהות היהודית עד כדי התנצרות.

לתהליכי השתלבות היו גם מתנגדים, אם מצדם של חרדים (החרדיות צמחה כתגובת נגד לתנועת ההשכלה ומגמות ההשתלבות), ואם מצדם של משכילים אשר ראו בכך סכנה להמשך קיומו של העם היהודי ו/או התרבות היהודית, וכן מצדם של משכילים אשר טענו כי השתלבות מועדת לכישלון, עקב צמיחתן של תגובות נגד מצדה של האוכלוסייה הנוצרית בדמות האנטישמיות המודרנית.

נקודות עיקריות בחלוקה אזורית:

1. במערב ובמרכז אירופה התקדמה השתלבותם של היהודים בעקבות מתן האמנסיפציה – כלומר שוויון זכויות על פי חוק, בעקבות המהפכה הצרפתית, ובעקבות התפתחותה של תנועת ההשכלה. לתהליך ההשתלבות היו היבטים רבים ומגוונים, חלקם ייחודיים לכל ארץ וארץ, והם הושפעו משילוב של המצב הספציפי בכל ארץ וארץ – מצב פוליטי, כלכלי, חברתי והיחס כלפי היהודים באותה הארץ. כלל יותר ויותר יהודים השתלבו בכלכלת ארצם, למדו יותר באוניברסיטאות ובבתי הספר, התגייסו יותר לצבא ויצאו בהדרגה מהשכונות היהודיות הסגורות לכיוון מרכזי הערים. יחד עם זאת פעמים רבות נתקלו היהודים ב"תקרת זכוכית", כלומר מגבלה שנבעה מהיותם יהודים או יהודים במוצאם ולא אפשרה להם לרבים מהם להגיע לדרגות האקדמיות, הצבאיות, הניהוליות, המקצועיות הגבוהות ביותר.

2. במזרח אירופה אמנם לא ניתנה אמנסיפציה ליהודים, אולם הקלות חברתיות מוגבלות, אשר אפשרו ליהודים בחלקה האחרון של המאה התשע עשרה לגור במקומות שלא הותרו להם קודם לכן, ולעסוק במקצועות מגוונים יותר, זאת יחד עם השפעות פעילות אנשי תנועת ההשכלה היהודית, קידמו את שילובם של היהודים בחברה, גם כאן, מהשתלבות מוגבלת ועד כדי התבוללות, נוצרו זרמים שונים שצמחו בהשפעת תנועת ההשכלה.

מדינת ישראל
משרד החינוך
המזכירות הפדגוגית
אגף חברה ורוח
הפיקוח על הוראת היסטוריה

3. בארצות הברית צמחה קהילה יהודית גדולה, אשר היגרה מאירופה – בעיקר ממזרח אירופה, בעקבות המצוקות שאפיינו את חיי היהודים באירופה, יחד עם ההזדמנויות אשר סיפקה ליהודים יבשת אמריקה בהשפעת תנועת ההשכלה והמהפכה האמריקאית. בארצות הברית זכו היהודים עוד באמצע המאה השמונה עשרה בשוויון כמעט מלא. על פי רוב היה מצבם של היהודים מבחינה זו טוב מאשר מצבם באירופה בתקופה המקבילה.

גם בארצות הברית היו קהילות בעלות מאפיינים שונים וזרמים דתיים מגוונים. השוויון, תנועת ההשכלה, החופש, ומרחבי ההתפתחות הגיאוגרפיים אפשרו לזרמים יהודיים מגוונים להתקיים ברחבי מדינת ענק זו. קהילות הקימו לעצמן מוסדות, חלקן התערבו והשתלבו מאוד בחיי החברה הסובבת, וחלקן התבדלו, אם מתוך רצון לסגירות דתית (חרדים) ואם מתוך רצון לשמירה על תרבות המקור האירופאית (יהודים גרמנים).

רבים מיהודי ארצות הברית, ולעתים גם יהודים אירופאים, המשיכו להתעניין בנעשה בארצות המוצא שלהם, או קהילות אחרות מעבר לים, ולעתים הייתה התגייסות של יהודים למען יהודים במצוקה בקהילות יהודיות בעולם, בעיקר בעקבות רדיפות אנטישמיות או מצוקה כלכלית.

ב. מיומנויות:

ניתוח מקורות
השוואה
שאלת שאלות
הקשרים בין נושאים
הבעת עמדה

ג. שאלות:

1. הסבירו במילים שלכם מה היא האמנסיפציה. הציגו את תהליך האמנסיפציה בתרשים זרימה. בתרשים הדגישו את שלוש הנקודות שהן לדעתכם החשובות ביותר בתהליך. הסבירו מדוע כל אחת מהן חשובה.

2. השוו בין מצב היהודים במזרח אירופה ומצב היהודים במערב-מרכז אירופה בסוף המאה התשע עשרה על פי שלושה תבחינים. מה למדתם מהשוואה זו?

3. השוו בין מצב היהודים בארצות הברית למצב היהודים במערב-מרכז אירופה אן היהודים במזרח אירופה. בסוף המאה התשע עשרה על פי שלושה תבחינים. מה למדתם מהשוואה זו?

מדינת ישראל
משרד החינוך
המזכירות הפדגוגית
אגף חברה ורוח
הפיקוח על הוראת היסטוריה

4. השוו בין יחסן של קבוצות יהודיות (דתיות, חברתיות) שונות באחד מריכוזי היהודים הגדולים (מזרח אירופה, ארה"ב, מערב-מרכז אירופה) להשתלבות היהודים בחברה הכללית. הדגם תשובתך באמצעות מקורות ראשוניים מספר הלימוד.

5. בחרו מקור אחד מספר הלימוד המבטא לדעתכם, במידה רבה, את הצלחת ההשתלבות היהודית בחברה הכללית ומקור אחד המבטא לדעתכם במידה רבה את קשיי ההשתלבות. הסבירו לגבי כל מקור כיצד הוא מבטא את ההצלחה או הקושי.

6. הסבירו את הקשר בין מידת ההשתלבות של היהודים במזרח אירופה אן מערב ומרכז אירופה לבין הגירתם לארצות אחרות (ארץ ישראל, ארה"ב)

7. מה דעתכם: האם בדרך כלל הגירה שיפרה את מצב היהודים? נמקו

8. דרגו את השתלבות היהודים בחלקי עולם שונים בסוף המאה התשעה עשרה ראשית המאה העשרים, מהמשתלבות המוצלחת ביותר לדעתכם לזו הכי פחות מוצלחת לדעתכם. הסבירו את הדירוג שיצרת.

9. כתבו שאלה למורה ביחס לעניין שאיננו ברור לך עדיין בנושא השתלבות היהודים.

10. בנושא השתלבות היהודים פגשתם דמויות מקהילות מארצות ויבשות שונות. אם הייתם יכול לשאול את אחד מהם שאלה מה הייתם רוצים לשאול? מדוע בחרתם בדמות זו? מדוע בחרתם שבשאלה זו?

ד. הצעות למטלות נוספות:

צפו בקטע מתוך הפרק הראשון של 'עמוד האש' (3:40 דקות ראשונות)

<https://www.youtube.com/watch?v=TnHUPEjdoQQ>

1. כיצד באה לידי ביטוי בקטע זה תהליך האמנסיפציה עליו למדתם?
2. על פי הקטע מה הייתה תגובת החברה הנוצרית להשתלבות היהודית?
3. חפשו בספר הלימוד שלכם מקור ראשוני או משני אחד אשר מבטא/מדגים את מה שראיתם בקטע. הסבר כיצד הוא מבטא/מדגים זאת?

מדינת ישראל
משרד החינוך
המזכירות הפדגוגית
אגף חברה ורוח
הפיקוח על הוראת היסטוריה

צפו בפרק מתוך 'חדשות מהעבר' על הברון רוטשילד (12:55 דקות)

https://www.youtube.com/watch?v=xdWSFHuf7iE&list=PL51YAgTlfPj7w7xZb_NNfrP5SFvWAsiP8&index=52&t=10s

1. כיצד מבטא סיפורו של רוטשילד בפרק את השתלבותם של היהודים באירופה?
2. על פי המסופר בפרק: מדוע תרם רוטשילד להתיישבות היהודית?
3. האם לדעתכם ניתן לומר כי רוטשילד היה ציוני? נמקו

צפו בפרק מתוך 'חדשות מהעבר' על משה מונטיפיורי (14:07 דקות)

https://www.youtube.com/watch?v=RZFyiDC7P28&list=PL51YAgTlfPj7w7xZb_NNfrP5SFvWAsiP8&index=52

1. הציג ושתי נקודות דמיון ושתי נקודות שוני בין תרומתו של רוטשילד ליהודים בארץ ישראל ובין תרומתו של מונטיפיורי ליהודים בארץ ישראל?
2. מדוע לדעתכם היה חשוב למונטיפיורי לסייע ליהודים?

צפו בפרק 'היהודים לאן: החלום האמריקאי' (25 דקות)

<https://www.youtube.com/watch?v=-jFrBpow3L4>

1. רשמו גישות שונות שעולות מהפרק ביחס ליהדות – חיי היהודים בארה"ב, והסבירו במילים שלכם בכמה שורות כל אחת מהגישות.
2. מבין הגישות הבאות לידי ביטוי בפרק, איזו לדעתך היתה המתאימה ביותר למצב היהודים אז. נמק
3. חפש במרשתת עובדות ביחס לגישות שונות בקרב יהודי ארה"ב בשנים האחרונות. האם מצאת מאפיינים הדומים או מזכירים את הגישות היהודיות בתקופה עליה למדת? הסבר רבים מאוד מיהודי העולם בכלל ומזרח אירופה חיו בסוף המאה ה-19 ותחילת המאה העשרים באזור שכונה 'תחום המושב'. קראו בספר הלימוד ובאתר הספרייה הלאומית המצורף כאן על 'תחום המושב' ועיין במקורות המצורפים.

<https://web.nli.org.il/sites/NLI/Hebrew/collections/PersonalWebs/Tchernichovsky/stars/Pages/Yahadut.aspx>

מדינת ישראל
משרד החינוך
המזכירות הפדגוגית
אגף חברה ורוח
הפיקוח על הוראת היסטוריה

1. עיינו בכתיבתו ובציוריו של שאול טשרניחובסקי. תארו במילים שלכם את תחום המושב כפי שהוא בא לידי ביצירתו (כתביו, ציוריו) של טשרניחובסקי.
2. הסבירו את ההבדל בין מקור ראשוני למשני. הדגימו באמצעות מקורות המופיעים באתר.